

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН СІВЕРСЬКИЙ ГРИГОРІЙ ГУЛЯНИЦЬКИЙ

У статті досліджується біографія наказного гетьмана Сіверського Григорія Гуляницького. Вказано, що він довгий час проживав на Правобережній Україні. Але дуже відомим він став саме на посаді наказного гетьмана Сіверського. Проаналізовано його діяльність на посадах наказного гетьмана, ніжинського та корсунського полковників.

Ключові слова: Григорій Гуляницький, Сіверщина, наказний гетьман, ніжинський полковник, корсунський полковник.

Одним із значних діячів Української козацької держави був наказний гетьман Сіверський Григорій Гуляницький. Він жив у переломні часи історії нашої країни, коли проходило її становлення як незалежної держави. Тому, вивчаючи його життя, можна більш ґрунтовно дослідити ті чи інші події нашої історії.

Григорій Гуляницький походив зі шляхетської родини з Волині. Мав герб – в щиті вертикальна рогатинна розпірка з накладеним на неї мечем. Він, можливо, брав участь у Корсунській битві 26 травня 1648 р. Під час складання реєстру 1649 р. був записаний до Полкової сотні [10, 131]. У 1653 р. Г. Гуляницький, через незгоду з Білоцерківським договором, «підпав було гніву гетьмана Хмельницького» і укритися в Корсунському Свято-Онуфрієвському монастирі. Але потім гетьман «перемінив свій гнів на милість» і відправив його послом до Москви на переговори про союз [12, 689]. Пам'ятаючи про допомогу ченців Корсунського Свято-Онуфрієвського монастиря, Гуляницький відновив обитель, на місці якої була його пасіка, і поселив там ченців. В пам'ять про нього Корсунський монастир до початку XVIII ст. називали «Корсунсько-Гуляницький» [4, 352–353]. Монастиреві Г. Гуляницький надав у володіння різні мастки, ґрунти і угіддя [7, 30–31].

У 1654 р. Б. Хмельницький, «порадившись з старшиною, послав до великого царя Алексея Михайловича, самодержця всеросійського, Гуляницького та інших» для закріплення договору з Москвою [6, 14]. У 1655 р. Г. Гуляницький, після смерті Івана Золотаренка, став ніжинським полковником. На початку 1656 р. він видав універсал Ніжинському Ветхоріздвяному Георгіївському Красноострівському монастиреві на «бровар і солодовню ... для всей братії для виживеня» [14, 270]. 23 березня 1656 р. Гуляницький видав універсал Батуринському Крупицькому монастиреві на «млин на реці Митяювці» [14, 270]. Під час походу українського війська у Білорусію 22 липня 1656 р. московський цар видав грамоту до ніжинського полковника Григорія Гуляницького, у якій наказував «побути в Гомлі (Гомелі. – С.С.) та інших сумежних черкаських (!) городах дож. дальшого

наказу» [3, 1268–1269]. 15 серпня 1656 р. Гуляницький видав універсал до священника Ананія Полошковського та пана Романа Богдановича Понирки з Глухівської сотні Ніжинського полку, яким дозволив їм «на реце Сліпороді» побудувати млин [15, 890]. У 1656 р. Г. Гуляницький надав універсал цеху і братству ніжинських музикантів [11].

1657 р. Гуляницький, як полковник ніжинський і «всього Сіверу», дозволив козакові Петру Рославцю побудувати млин «на річце Кос[ті под селом Рогозиновим]» [15, 922]. 18 січня 1657 р. своїм універсалом Г. Гуляницький дав «перевоз на потребу Церкви Божой на Успеніє Новгородской (Новгород-Сіверської. – С.С.), то ест перевуз Путивлский» [15, 891]. 2 квітня 1657 р. Гуляницький наказав сотнику і вйту менським надати Максаківському монастиреві «при місті, яко і по селах ланув, с которих на нас десятина ішла орати для виживеня всей братії монастира» [15, 891–892].

У 1658 р. Г. Гуляницький був призначений наказним гетьманом Сіверським. На цій посаді він перебував до 1659 р. Під час наказного гетьманування він 12 квітня 1658 р. своїм універсалом надав Ніжинському монастиреві «млинов два, в которих каменей чотири і ступи на реці Загоровці і в селі Загоровці Сиволозкой» [15, 892]. 17 вересня 1658 р. Гуляницький як ніжинський полковник та наказний гетьман Сіверський разом з українською старшиною підписував Гадяцький договір України з Річчю Посполитою. Після цього йому було передане село Переяслівка у Ніжинському полку [11]. 17 листопада 1658 р. гетьман наказав пану Кобилецькому, щоб той йшов до Ніжина для оборони від московитів [15, 851].

У травні 1659 р. гетьман Іван Виговський послав Гуляницького з військом проти московитів, які напали на Україну. Ті оточили його в Конотопі. 11 червня 1659 р. І. Виговський прийшов на виручку під Конотоп і розбив московське військо вщент. Після цього гетьман Г. Гуляницького «за те, що від великих людей в місті відсидів, дарив» [16, 329]. Влітку 1659 р. Гуляницький напав на московитів, які проходили повз місто, і там, «немалу частину возів відірвавши, поклав багато трупу, захопив три мортири, серед яких одна є страшно велика, чотири гармати, а також до двадцяти возів вогнистих куль та провіанту» [8, 84]. У 1659 р. за перемогу під Конотопом польський король надав йому села Носівка і Киселівка [5, 64]. А до жовтня 1659 р. він отримав слобідку Буханку [11]. Осінню 1659 р., після скинення І. Виговського, того підтримали лише ніжинський полковник Гуляницький, брат скинутого гетьмана Данило та генеральний обозний Тимофій Носач.

У січні 1661 р. Г. Гуляницький знову був призначений наказним гетьманом вже при Ю. Хмельницькому. Той послав його з 4 полка-

ми на Лівобережжя, де він безуспішно вів облогу Березної, захопив Боровицю і після цього повернувся на Правобережжя. У серпні 1661 р. Гуляницький розбив під Ржищевом лівобережного полковника Івана Брюховецького, після чого безуспішно вів облогу Переяслава [5, 64].

У 1662–1664 рр. Григорій Гуляницький перебував на посаді корсунського полковника. Він виконував різні дипломатичні доручення гетьманів Ю. Хмельницького та П. Тетері. Так, у березні 1662 р. Гуляницький з іншими депутатами їздив до короля з проханням повернути православні церкви і маєтки [9, 180]. 14 березня 1662 р. Г. Гуляницький разом з І. Креховецьким, генеральним суддею, та ін. привіз присягу гетьмана Ю. Хмельницького до Варшави [9, 178]. 22 січня 1663 р. Гуляницький привіз листа від новообраного гетьмана Павла Тетері до короля, у якому повідомлялося про зречення Ю. Хмельницького, 2 березня – відповідь короля П. Тетері [9, 250, 275]. 14 березня 1663 р. він знову возив листа П. Тетері до короля.

Ще 2 березня 1663 р. Гуляницький за службу Польській Короні одержав с. Перхинськ, яким до цього володів князь Яблоновський [9, 278–279]. 1 грудня 1663 р. Г. Гуляницький очолював військо українців, поляків і татар, яке билосся з лівобережними козаками під Ніжином. Пізніше він з військом відійшов і отаборився в Синяках. У 1664 р. корсунського полковника разом із київським митрополитом Й. Нелюбовичем-Тукальським та Ю. Хмельницьким за антипольську діяльність було заарештовано за наказом командувача польськими військами Стефана Чарнецького й заслано до фортеці Мальборк у Східній Пруссії. Звідти вони були випущені на волю лише у 1667 р. [13, 239, 291]. Влітку 1667 р. Г. Гуляницький був «в Самборку полковником над Чоповцями» [1, 185]. У липні 1675 р. він на чолі українського та польського війська взяв Богуслав, Рокитне, Немирів, Брацлав, Білу Церкву і рушив до Корсуня, щоб прихилити гетьмана Петра Дорошенка на польський бік [2, 187], після цього очолив польські загоны, які напали на Лівобережжя.

23 липня 1675 р. Г. Гуляницький, як регіментар королівського війська, видав універсал панам «полковником, атаманом, есаулом, сотником, также і всему Войска Запорожского товариству і всему посполству... Відомо... чтобья всякому особно... предложил, что его королевское величество..., под крилі свої отеческіе принятии хочет» [15, 851]. У вересні 1675 р. московський цар наказав лівобережному гетьману Івану Самойловичу «прийняти міри для видалення» польського полковника Г. Гуляницького, старости носівського, із Трипілля та інших подніпровських міст і містечок, які той розоряв [2, 254]. І 12 березня 1676 р. піхотний полковник Григорій Кальницький доповідав Самойловичу, що поляки хотіли вивести полк Гоголя, який хотів підкоритися Самойловичу,

«як і Гуляницького» [2, 533]. Тут не зрозуміло, чи було знищено його полк, чи того взагалі було вбито. Інших відомостей про Гуляницького не відшукано.

Отже, на підставі аналізу значної кількості джерел можна реконструювати життя Григорія Гуляницького. Встановлено, що він у різні часи був наказним гетьманом при гетьманах І. Виговському, Ю. Хмельницькому та П. Тетері, ніжинським і корсунським полковником. І хоча Гуляницький більшу частину свого життя провів на Правобережній Україні, але найбільш відомим він став саме на Лівобережжі завдяки своїй діяльності на посаді наказного гетьмана Сіверського. В дослідженні біографії Г. Гуляницького є декілька білих плям, зокрема, на даний час не є можливим встановити точні дати його народження та смерті.

Посилання.

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссией – СПб., 1867. – Т. 6. – 280 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссией – СПб., 1867. – Т. 12. – 890 с.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси – К., 1997. – Т. IX–2. – 872 с.
4. Киевские епархиальные ведомости. – К., 1867. – 124 с.
5. Корнієнко М.П., Кривошея В.В. Персональний склад старшини правобережних полків (1648–1678 рр.) – К., 2000. – 96 с.
6. Летопись или описание краткое знатнейших действий и случаев, что в котором году деялось в Украины Малороссийской обеих сторон Днепра и кто именно когда гетманом был козацким // Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. – К., 1888. – 455 с.
7. Мариновський Ю. Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року. – Черкаси, 1997. – Кн. 1. – 198 с.
8. Мицик Ю. Листи гетьмана Виговського // Конотопська битва 1659 року. Зб. наук. праць. – К., 1996. – С. 82–93.
9. Памятники, изданные Временною комиссией для разбора древних актов – К., 1858. – Т. 4. – 634 с.
10. Реєстр Війська Запорозького 1649 року – К., 1995. – 592 с.
11. Сборник архивных материалов по истории Малороссии // Институт рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 1. № 56538–56729, лав. 4/13.
12. Собрание сочинений М.А. Максимовича – К., 1876. – Т. 1. – 326 с.
13. Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх – К., 1992. – 334 с.
14. Універсали Богдана Хмельницького. – К., 1998. – 383 с.
15. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.–Л., 2004. – 1088 с.
16. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття. – К., 1998. – 447 с.

Степенькин С.Ю. Наказной гетман Северский Григорий Гуляницький

В статтє исследується біографія наказного гетмана Северского Григория Гуляницького. Указано, что он долгое время проживал на Правобережной Украине. Но очень известным он стал именно на должности наказного гетмана Северского. Проанализирована его деятельность на должностях наказного гетмана, ніжинского и корсунского полковников.

Ключевые слова: Григорій Гуляницький, Северщина, наказний гетман, нежинський полковник, корсунський полковник.

Stepenkin S.Yu. Siversk's order hetman Hryhorii Hulianyt'skyi

The biography of Siversk's order hetman Hryhorii Hulianyt'skyi is investigated in the article. It is indicated that he long time lived on Right-bank Ukraine. But very wind he got exactly on position of Siversk's order hetman. His activity is analysed on positions of order hetman, Nizhyn's and Korsun's colonel.

Key words: Hryhorii Hulianyt'skyi, Siversk's land, order hetman, Nizhyn's colonel, Korsun's colonel.

12.03.2014 р.

УДК 94(477) :2 «16»

Ю.О. Карманов

ДО ІСТОРІЇ АРХІЄРЕЙСЬКОЇ КАФЕДРИ У НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОМУ МОНАСТИРІ В XVII СТ.

Чернігівська єпархія після монголо-татарської навали втратила своє значення на період до середини XVII ст. Відродження цієї архієрейської кафедри відбулося зусиллями архієпископа Лазаря Барановича на базі Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря. В дослідженні називається ряд причин влаштування єпархіального центру саме в цьому місці, розглядається культурне значення даної події для Чернігово-Сіверського регіону.

Ключові слова: Чернігівська і Новгород-Сіверська єпархія, Лазар Баранович, Новгород-Сіверський Спасо-Преображенський монастир, відродження Чернігівської архієрейської кафедри.

Чернігівська єпархія, згідно літописних джерел, була започаткована серед перших після хрещення Русі. До найдавніших також відносяться Новгородська, Ростовська, Володимиро-Волинська та Білгородська поблизу Києва. Місто Новгород-Сіверський, разом з усією Сіверською землею, входило до складу Чернігівської єпархії.

Монголо-татарська навала стала причиною зникнення чотирьох стародавніх єпархій – Чернігівської, Переяславської, Білгородської та Юрьевської; перша з них була закрита на певний час, а останні – назавжди [6, 73].

Після захоплення Чернігова у 1239 р., Порфирій, чернігівський єпископ-старець, був взятий в полон татарами, які привели його до Глухова [8, 782] і відпустили на свободу. Окремі глухівські краєзнавці на основі цього літописного повідомлення будують абсолютно фантастичні версії про заснування у 1239 р. нової єпархії з центром в їхньому місті, стверджуючи, що «Глухівська (Чернігівська) єпархія проіснувала

кілька десятків років, доки відбувалась відбудова зруйнованого Чернігова» [13, 11]. Путивльський історик протоіерей Олександр Чурочкін у своєму церковно-археологічному дослідженні «Путивльська земля» зазначає, що подібні твердження не витримують ніякої критики як з точки зору простої логіки (адже Глухів був підпорядкований Путивлю), так і з точки зору канонічного права [15, 39].

Татарська навала деструктивно далася взнаки на всіх сферах життєдіяльності Русі, особливо на духовному аспекті. Нормальне функціонування єпархіальних центрів було порушено. «В 1261 г. по согласованию с ханом Берке была учреждена епископия в столице Золотой Орды Сарае. Первым епископом Сарайским и Переяславским стал епископ Митрофан» [1, 13]. Сарайські єпископи керували частиною колишньої чернігівської єпархії напевне до 1360 р., коли була влаштована кафедра в Брянську (перенесена з розореного Чернігова) [14, 230]. Ця новостворена єпархія знаходилась в підпорядкуванні Литовській митрополії.

Єпархіальне місто Брянськ та його область залишалися у складі Великого князівства Литовського до того часу, як у травні 1500 року це місто було взяте московським воєводою Яковом Захар'їним [11, 191]. Таким чином, Брянська єпархія опинилася в складі Московської держави. «Уже в 1500 году, когда Чернигов, Брянск, Стародуб и Новгород-Северский перешли от Литвы к России, когда епископ Брянский и Черниговский был взят в плен и отправлен в Москву, значительная часть Черниговской епархии воссоединилась с Московской митрополией» [7, 194].

Чи існувала до XVII ст. Новгород-Сіверська єпархія і які причини виникнення цієї кафедри за гетьманства Богдана Хмельницького важливо з'ясувати, щоб вірно зрозуміти значення цього церковного інституту в долі Чернігово-Сіверського регіону.

Найархаїчніша й фантастична версія виникнення Новгород-Сіверської кафедри належить перу Новгород-Сіверського краєзнавця XVIII ст. Андрія Пригари, священника Покровської церкви, який в 1786 році склав «Древнее и новое историческое, географическое, политическое и топографическое описание Губернского города Новгорода-Северского» [10, 93], де пише наступне: «Святой Владимир зараз по крещении своем у Патриарха Царградского изъспросил всамоглавнейшие оные всероссийской державы своей тогда города трех архиереев, в Киев по резону столицы своей митрополита Михаила, в Новгород-Северский архиепископа Леонтия (здесь на полях ссылка Пригары на Скийнов. 141, Герберштейн л. 74.), а потом и в Великий Новгород Иоакима архиепископажъ, а в Ядре Рос.